

журналах, переписка з читачами; тематичні сторінки, теле- та радіопередачі за актуальними проблемами сімейного життя, подружніх та дитячо-батьківських стосунків; сайти в мережі Інтернет, які містять інтерактивні методи роботи з клієнтом. Недоліком подібних форм консультування є неможливість індивідуального підходу до кожного випадку, вимушене обмеження задач консультування функцією психологічної просвіти[4].

Проблемним питанням сімейного консультування та надання психологічної допомоги сім'ям є слабка поінформованість суспільства про можливості користування такою допомогою. Також спостерігається рівень недовіри до компетентних спеціалістів. Складним моментом є і рівень оплати послуг психологічної допомоги сім'ям. Для покращення ситуації з наданням допомоги, з поінформованістю громадян важливо розвивати власне соціально-психологічну галузь знання, створювати корекційні програми для сімей, розвиваючі програми для молоді. **Висновки.** На нашу думку важливим аспектом покращення ситуації є введення до шкільної програми хоча б факультативних предметів, які б сприяли самопізнанню та саморозвиткові старших школярів і допомагали їм краще розуміти закони взаємодії та спілкування як у суспільстві, так і у батьківській, а надалі й у власній сім'ї.

Література: 1. Н. Аккерман Семейная психотерапия. Теория и практика // Семейная психология. Хрестоматия / Сост. Э.Г. Эйдемиллет, Н.В. Александрова, В. Юстицкис. – СПб.: Речь, 2007 – 400 с.; 2. Николас М., Шварц Р. Семейная терапия. Концепции и методы / Пер. с англ. О.Очкур, А.Шишко. – М.: Изд-во Эксмо, 2004. – 960с.; 3. Олифирович Н.И., Зинкевич-Куземкина Т.А., Велента Т.Ф. Психология семейных кризисов. – СПб.: Речь, 2008. – 360 с.; 4. Психология семейных отношений и основы семейного консультирования: учеб. пособие / О.А. Карабанова. – М.: Гардарики, 2008. – 302с.; 5. Шнейдер Л.Б. Семейная психология: Учебное пособие для вузов. – Изд. 4-е. – М.: Академический проект; Трикста, 2008. – 736 с.; 6. Эйдемиллер Э.Г., Добряков И.В., Никольская И.М. Семейный диагноз и семейная психотерапия. Учебное пособие для врачей и психологов. Изд. 3-е. – СПб.: - Речь, 2007. 352 с.; 7. Эйдемиллер Э.Г., Юстицкис В. Психология и психотерапия семьи 4-е изд. – СПб.: Питер, 2009. – 672 с.; 8. Энциклопедия психодиагностики. Психодиагностика семьи. Самара: Издательский Дом «Бахрах-М», 2009. – 695 с.

УДК159.922.736.3:[159.924.24+159.947.5]

Якимчук І.П.

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, викладач кафедри психології

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ І МОТИВАЦІЇ В УЧНІВ 6-8 КЛАСІВ

Розглянуто особливості розвитку творчого мислення та мотивації в підлітковому віці. З'ясовано взаємозв'язок показників творчого мислення та мотивації у 6, 7 та 8 класах. Подано аналіз динаміки розвитку творчого мислення та мотивації.

Ключові слова: творче мислення, вербальне мислення, невербальне мислення, підлітковий вік, мотивація.

Актуальність. Сучасне суспільство ставить високі вимоги перед сучасними загальноосвітніми закладами щодо навчання та виховання учнів, формування їх як творчих та гармонійних особистостей. Це передбачає необхідність постійного удосконалення навчального процесу, впровадження нових підходів і методів, спрямованих на розвиток творчого мислення учнів. Передумовою створення нових програм та підходів є глибокий та всебічний аналіз особливостей творчого мислення та умов його формування у ході навчання. Однією з провідних сфер діяльності особистості є потребово-мотиваційна сфера, тому, на нашу думку, перспективним напрямком є вивчення особливостей зв'язку змін у потребово-мотиваційній сфері та розвитком творчого мислення. Підлітковий вік характеризується виникненням ієрархії мотивів, стійкості домінуючих мотивів, формуванням та закріпленням стильових характеристик мислення.

Розробка проблеми розвитку мислення в підлітковому віці здійснювали П.П.Блонський, Л.С.Виготський, Г.С.Костюк, С.Л.Рубінштейн, М.Н.Шардаков, В.В.Давидов, З.І.Калмикова, В.А.Крутецький, Ж.Піаже та ін. Мотиваційна регуляція діяльності вивчалася О.М.Матюшкіним, А.К.Марковою, Д.І.Фельдштейном, М.Р.Гінзбургом, Е.Д.Телегіною та ін. У шеругу праць показано вплив мотивації на ефективність діяльності (В.А.Асєєв, Т.Г.Богданова, Є.П.Ільїн, О.К.Тихоміров, М.Г.Ярошевський, Х.Хекхаузен, Д.С.Макклеланд та ін.). Стосовно підліткового віку питання взаємозв'язку творчого мислення та мотивації залишилися поза увагою дослідників. Зокрема, недостатньо розроблені питання, що стосуються динаміки творчого мислення залежно від специфіки домінуючих мотивів, впливу мотивів на розвиток вербального і невербального мислення, вплив

можливостей цілеспрямованого формування творчого мислення підлітків за допомогою перетворення їх мотиваційної сфери.

Метою нашого дослідження є емпіричний аналіз особливостей розвитку творчого мислення та мотивації у підлітковому.

Для реалізації мети дослідження проводилося емпіричне дослідження. У ньому взяли участь учні 6-8 класів Уманських загальноосвітніх шкіл № 1, № 3, № 5. Загальна кількість досліджуваних складала 129 осіб (6 клас – 43 особи, 7 клас – 45 осіб, 8 клас - 41 особа).

Методика дослідження включала використання наступних методів та процедур.

1) Тест Торренса «Закінчи рисунок (короткий варіант в адаптації І.С.Аверіної і О.І.Щебланової) призначений для вивчення невербального творчого мислення);

2) тест Торренса, Гілфорда «Незвичайне використання» (вивчення вербального творчого мислення);

3) методика «виявлення усвідомленості різних компонентів мотиву» розроблена Є.П Ільїним;

4) методика вивчення домінуючих мотивів, розроблена В.П Шуманом;

5)тест часової перспективи Ж. Нюттена, модифікований А.Б. Орловим;

6)методика «Вільні завдання» (Л.М.Фрідман, Т.А.Пушкіна, І.Я.Каплунович);

7) методика «Незакінчене розв'язання» (Л.М. Фрідман, Т.А. Пушкіна, І.Я. Каплунович);

8) психографічний тест, розроблений В. Г. Леонтьєвим.

Вивчення творчого мислення ґрунтувалося на з'ясуванні показників вербальної та невербальної біглості, гнучкості та оригінальності. Важливим при цьому є показник оригінальності, який характеризується висуненням гіпотез та ідей, які відрізняються від шаблонних. Показники біглості і гнучкості вимірюють швидкість і продуктивність роботи, а також здатність не зупинятися на стереотипних ідеях, а висувати їх значну кількість. Результати дослідження творчого мислення за вказаними показниками представлені в таблиці 1. Дані таблиці 1. свідчать про те, що середні значення показники вербального і невербального мислення у підлітків різних класів розрізняються. Одержані дані свідчать про позитивну динаміку розвитку показників творчого мислення від 6 до 7 класу, а від 7 до 8 класу відбувається спад в їх розвитку. Це можна пояснити особливостями розвитку мислення і особистості загалом в підлітковому віці, зокрема, зниження інтересу до творчих видів діяльності, використання шаблонів та стереотипів при виконанні завдань.

Одержані дані свідчать також про те, що запропоноване завдання з вивчення невербального творчого мислення досліджуваними було прийняте, хоча в деяких випадках траплялися труднощі в створенні оригінального образу і в його назві. Деякі проєктивні рисунки підлітків 6-7 класів відрізнялись нестандартністю, оригінальністю, біглистю і гнучкістю. Траплялися роботи, яким виставлялися високі бали за оригінальність. Серед категорій, які зустрічалися в рисунках, були зображення: механізмів і приладів (комп'ютер, лінза, мікроскоп, робот тощо), музичних інструментів (арфа, барабан, баян, ноти тощо), небесні тіла (сонце, метеорит, комета тощо) та ін. Більшість підлітків 8 класу виконували завдання шаблонно і схематично. У рисунках зустрічались символічні зображення абстрактних візерунків, хвиль, тварин, дорожніх знаків та ін.

Таблиця 1 - Показники творчого мислення учнів 6-8 класів (середні значення)

Показники творчого мислення		6 клас	7 клас	8 клас
Невербальне мислення	біглисть	9,2	9,4	9,4
	гнучкість	6,8	6,8	6,4
	оригінальність	42,21	43,71	42,61
Вербальне мислення	біглисть	44,4	47,5	45,1
	гнучкість	47,8	51,2	50,1
	оригінальність	45,01	48,34	46,97

Порівняльний аналіз показників вербального творчого мислення показав наявність значущих відмінностей між відповідями підлітків 6-7 класів та 8 класів. Зокрема, відповіді підлітків 6-7 класів відрізнялись оригінальністю та пропонували незвичних способів застосування предметів. Зокрема, незвичне використання газети «як бігуді», «як підсвічник», «матеріал для будівництва гнізда», «для маскування» та ін. Незвичне застосування лінійки передбачало використання її як «тулуб для ляльки», «смичок для скрипки», «шампур для м'яса» тощо. Відповіді учнів 8-х класів із застосування газети та лінійки не відрізнялись оригінальністю: у відповідях зустрічались звичайні способи використання: газета - «читати», «папір для витирання», «шапка», «стелити в ящик»; дерев'яна лінійка — «указка», «шпага», «палиця для покарання», «лук (стріла)», «ложка» тощо.

Наступним показником, за яким відбувалося порівняння – оригінальність як показник вербального та невербального мислення. Результати свідчать про стрибкоподібні зміни вербальної і невербальної оригінальності протягом підліткового віку. Середній показник вербальної і невербальної оригінальності спочатку зростає (від 6 до 7 класу), а потім у 8 класі знижується. Одержані статистично значущі відмінності на рівні 1% в 6-х класах склали 13,392, у 7-х – 29,245, у 8-х – 35,321. Таким чином, можна зробити висновок про вищі значення вербальної оригінальності порівняно з невербальною.

Крім цього, визначався рівень вербального та невербального творчого мислення підлітків: низький, середній та високий. Розподіл учнів за групами залежно від рівня розвитку вербального і невербального творчого мислення представлено в таблиці 2.

Таблиця 2 - Розподіл учнів 6-8 класів за рівнями вербального і невербального творчого мислення (у %)

Класи	Невербальне мислення			Вербальне мислення		
	низький	середній	високий	низький	середній	високий
6 клас	32	46	22	29	50	21
7 клас	29	45	26	20	54	26
8 клас	32	45	23	21	51	28

Результати, представлені в таблиці 2, свідчать про те, що високого рівня розвитку творчого мислення досягає порівняно невелика частина підлітків, а показники вербального мислення переважають показники невербального. Отже, результати свідчать про те, що досліджувані вербальні і невербальні компоненти творчого мислення у школярів 6-8 класів розвиваються нерівномірно, для них характерні відносні підйоми (в 6-7-х класах) і спади (у 8-х класах) в розвитку. Показники невербального творчого мислення порівняно з показниками вербального мислення знаходяться на нижчому рівні.

Аналіз результатів вивчення показників мотивації показав, що кожна вікова група відрізняється особливостями прояву домінуючих мотивів, рівнем усвідомленості і неусвідомленості учбової мотивації, силою, рівнем спонукання і дієвістю мотивів.

Для вивчення значущості домінуючих мотивів застосовувався тест В.П. Шумана Аналіз одержаних даних дав змогу з'ясувати характерні особливості розвитку домінуючих мотивів (табл.3).

Дані таблиці 3. свідчать про відмінності між класами за показниками домінуючих мотивів. Відмінності стосуються домінуючого мотиву. Це свідчить про те, що протягом підліткового віку показники домінуючих мотивів відрізняються особливостями домінування. Виявлено статистично значуще збільшення при $p < 0,01$ для мотиву самоствердження між 6 і 7 класами, для мотиву майбутньої професії між 7 і 8 класами. Від 6 до 7 класу виявлена позитивна динаміка мотиву самоствердження, а від 7 до 8 класу значущість мотиву зменшується. У 7-8 класах значущим стає мотив майбутньої професії.

Таблиця 3 - Середні значення домінуючих мотивів у підлітків 6-8 класів

Домінуючі мотиви	Класи		
	6	7	8
Пізнавальний	17,18	16,99	17,35
Самоствердження	22,72	19,30	18,38
Майбутньої професії	21,56	22,44	24,64

У кожному класі виділяється домінуючий мотив. Достовірність відмінностей між домінуючими мотивами визначалась за допомогою критерію F кутового перетворення Фішера. За результатами обчислень визначався домінуючий мотив у 6-х класах при $p < 0,001$ – мотив самоствердження (значення між мотивом самоствердження і пізнавальним мотивом склали 5,910, між мотивом майбутньої професії 3,02). У 7-х класах при $p < 0,001$ мотив майбутньої професії (значення між мотивом майбутньої професії і мотивом самоствердження склали 2,61 а між пізнавальним мотивом 4,411). У 8-х класах при $p < 0,001$ мотив майбутньої професії (значення між мотивами склали 3,66; 4,659). Слід зазначити, що пізнавальний мотив у учнів є менш значущим і складає в 6-х класах – 15 %, у 7-х – 20%, у 8-х – 21 %.

Аналіз відповідей досліджуваних показав, що підлітки 6-х класів оцінювали високими балами висловлювання, які належать до категорії мотиву самоствердження («хочу зайняти гідне місце серед товаришів», «хочу щоб мої відповіді на уроках були кращими за всіх інших», «хочу, щоб товариші були гарної думки про мене», «хочу бути найкращим учнем у класі» тощо).

Для підлітків 7-8 класів характерні відповіді, які більшою мірою відносяться до категорії мотиву майбутньої професії («хочу закінчити школу і вчитися далі», «хочу бути культурним і розвиненим учнем», «розумію, що знання мені потрібні для майбутнього» тощо). Рідко зустрічалися висловлювання, які характеризували категорію пізнавального мотиву.

Якщо порівняти міру вираженості мотивів у підлітків різних класів, то більша частина учнів знаходилася на низькому рівні (6 клас – 52%, 7 клас – 47%, 8 клас – 41%). До середнього рівня

віднесені учні 6-х класів – 33%, 7-х – 36 %, 8-х – 39 %. Високий рівень розвитку мотивів віднесені 15% учнів 6-х класів, 17% - 7-х, 20% - 8 класів. Ці дані свідчать, що високого рівня досягає порівняно невелика частина підлітків. Крім того, виявлена незначна динаміка вияву мотивів від 6 до 8 класу. Тому можна зробити висновок про те, що динаміка вираженості пізнавального мотиву від 6 до 8 класу знаходиться переважно на низькому і середньому рівнях.

Наступним кроком нашого дослідження було виявлення усвідомленості різних компонентів мотиву на підставі застосування проєктивної методики, розробленої Є.П.Ільїним. Одержані результати представлені в таблиці 4.

Таблиця 4 - Представленість середніх значень компонентів мотивів в підлітків 6-8 класів

Компоненти мотивів	Класи		
	6	7	8
потребовий блок	6,8	7,9	8,8
«внутрішній фільтр»	5,0	4,7	5,3
цільовий блок	3,8	3,8	4,3

Дані свідчать про відсутність значущих відмінностей між середніми показниками компонентів у підлітків різних класів. Виключення складає показник погребового блоку.

Виявлені статистично значущих відмінностей між підлітками різних класів для мотиву погребового блоку ($p < 0,01$). Показники мотивів «внутрішнього фільтру», цільового блоку не виявили значущих відмінностей. Отже, позитивна динаміка від 6 до 8 класу характеризує лише мотив погребового блоку

Аналіз відповідей досліджуваних показав, що в 6-8 класах зустрічаються відповіді, які не стосуються мотивів («надворі жарко», «попросили», «примусили», «запросили»); відповіді, які відносяться до погребового блоку, до якого належали категорії: потреби («хотів показати», «перевірити себе» тощо); захоплення («тягнуло», «приваблювало» тощо); повинності, необхідності («слід одержати гарну оцінку», «повинен це зробити», «було необхідно» тощо). Відповіді, що належать до «внутрішнього фільтру» розкривалися тільки в категоріях: оцінки психічних (емоційних) станів («набридло», «скучно», «боюсь» тощо); перевази за зовнішньою ознакою («мені так більше підходить», «негарно на мені виглядає», «нехай заздять»), оцінка умов і зусиль, витрат енергії («звик», «це не важко», «мені це під силу», «немає можливості, засобів»). Такі категорії як моральний контроль, внутрішня перевага, оцінка своїх можливостей у підлітків 6-8 класів мали незначний відсоток прояву. Відповіді, що належать до цільового блоку, розкривалися тільки в категоріях опредметнених дій і процесу задоволення потреби («допомогти зробити уроки», «відпочити», «одержати задоволення» тощо). Рідше зустрічались категорії смислової мети.

Розподіл підлітків за групами залежно від домінування мотиву показав, що протягом підліткового віку рівень значущості різних компонентів мотиву має свої особливості. У всіх групах виявлені учні, які мають високий рівень усвідомленості мотивів погребового блоку (6-і класи – 48%, 7-і – 60%, 8-і – 59%). Достовірність відмінностей між компонентами мотивів визначалася за допомогою ф - кутового перетворення Фішера. Результати обчислення показали статистично значущі відмінності мотивів погребового блоку від мотивів «внутрішнього фільтру» і цільового блоку ($p < 0,01$). Це дає підставі зробити висновок про те, що для підлітків розвиток мотивів погребового блоку займає лідируюче місце порівняно з іншими показниками, що характеризується схильністю орієнтуватися на зовнішні обставини і низьким рівнем усвідомленості своїх вчинків і дій.

Наступним кроком було вивчення зовнішньої і внутрішньої мотивації учнів 6-8 класів. Для цього використовувалися методики: тест часової перспективи Ж.Ньюттена, «незакінчене рішення», «вільні завдання» Л.М.Фрідмана, Т.А.Пушкіної, І.Я.Каплунович. При розподілі досліджуваних за групами залежно від домінування зовнішньої чи внутрішньої учбової мотивації одержані наступні результати (табл. 5).

Таблиця 5 - Розподіл учнів 6-8 класів за рівнем розвитку зовнішньої та внутрішньої учбової мотивації (у %)

Рівень розвитку мотивації	Зовнішня учбова мотивація			Внутрішня учбова мотивація		
	6 клас	7 клас	8 клас	6 клас	7 клас	8 клас
Низький	17	14	12	40	39	36
Середній	44	39	38	47	45	44
Високий	39	47	60	13	16	20

Дані свідчать про те, що протягом підліткового віку рівень зовнішньої і внутрішньої мотивації має відмітні риси. При розподілі досліджуваних за групами залежно від домінування зовнішньої мотивації можна зробити наступні висновки. Найбільші значення зафіксовані щодо середнього та високого рівня розвитку мотивації учіння. За показником внутрішньої учбової мотивації виявлена більша кількість учнів з низьким рівнем її розвитку.

Відповіді досліджуваних свідчать про те, що для більшості школярів 6-8 класів значущість зовнішніх умов при розв'язанні різноманітних задач є вищою, ніж внутрішніх. За тестом «Вільні завдання» школярі переважно обирали задачі легкого і середнього рівня складності. За методикою «Незакінчене рішення» учні розв'язували завдання, але не намагалися шукати інші способи розв'язання. При усвідомленні значущості учбової мотивації за тестом часової перспективи Ж.Ньютона, для більшості підлітків характерні висловлювання, які не розкривають показник внутрішньої мотивації. Таким чином, одержані дані свідчать про те, що розвиток зовнішньої учбової мотивації порівняно з внутрішньою знаходиться на вищому рівні.

При вивченні мотиваційної сфери використовувався психографічний тест В.Г.Леонтьєва, при цьому розглядалися такі мотиваційні характеристики: сила, мотив, потенціал дієвості, рівень спонукання мотиву. Одержані результати розподілялися за рівнями: 1 – низький, рівень слабкої мотивації і всіх показників; 2 – нижчий за середній, стан невизначеності; 3 – середній, процес і тенденція до регресії; 4 – вищий за середній, динамічність, тенденція до розвитку; 5 – високий рівень процесу мотивації (табл. 6)

Таблиця 6 - Розподіл учнів за рівнями сили мотиву (у %)

Рівні сили мотиву	Клас		
	6	7	8
Низький	47	35	46
Нижчий за середній	16	16	7
Середній	23	27	19
Вищий за середній	7	15	12
Високий	7	7	16

Результати дослідження свідчать про рівень зміни мотиву в підлітковому віці. Для більшості підлітків показник сили знаходиться на першому рівні, що означає дуже низький рівень, слабкість мотивації і на третьому рівні, що свідчить про тенденцію до регресу.

Якісний аналіз показав, що у більшості учнів відзначається падіння рівня мотивації її розпад і затримку розвитку мотивації, а також поява споглядальності мотивації. Лише незначний відсоток учнів мали високий рівень мотивації, його сила та динамічність.

Узагальнюючи результати психографічного тесту, слід зазначити, що для підлітків характерний низький рівень розвитку показників розвитку мотиваційної сфери. Властивості мотиву: сила мотиву, мотив дієвості і рівень спонукання знаходяться на першому і третьому рівні, що характеризують слабкість мотивації і тенденцію до регресії.

Вивчення взаємозв'язку між показниками творчого мислення і мотивації в підлітковому віці зумовлювалася поставленою нами гіпотезою про те, що продуктивність творчого мислення і особливості його динаміки в підлітковому віці пов'язані з певними характеристиками мотиваційної сфери учнів: модальністю домінуючих мотивів, рівнем їх усвідомлюваності, співвідношенням зовнішньої і внутрішньої мотивації, силою та дієвістю мотивів. Визначався характер взаємозв'язку між показниками творчого мислення і мотивації підлітків, визначалася динаміка рівня взаємозв'язку між показниками творчого мислення і мотивації за всіма класами; виявлені показники творчого мислення (вербальні і невербальні) і показники мотивації, між якими існують взаємозв'язки. Характер взаємозв'язку визначався при обчисленні рангової кореляції за Спірменом. Кореляційні зв'язки представлені у таблиці 7.

Таблиця 7 - Кореляційні зв'язки між показниками творчого мислення та мотивації підлітків 6 класу

Показники мотивації	Невербальне мислення			Вербальне мислення		
	Б	Г	О	Б	Г	О
пізнавальний	0,057	0,151	0,155	0,133	0,155	0,027
самоствердження	0,307*	0,312*	0,535**	0,354*	0,624**	0,512**
майбутньої професії	0,177	0,324*	0,312*	0,161	0,336*	0,322*
потребнісного блоку	0,332*	0,445**	0,470**	0,322*	0,357*	0,591**
«внутрішнього фільтру»	0,155	0,133	0,211	0,171	0,137	0,141
цільового блоку	0,143	0,022	0,133	0,243	0,319*	0,114
зовнішня учбова	0,351*	0,311*	0,313*	0,360*	0,314	0,416**
внутрішня учбова	0,126	0,118	0,143	0,225	0,261	0,116
сила мотиву	0,112	0,155	0,432**	0,724**	0,047	0,354*
потенціал дієвості	0,133	0,232	0,174	0,237	0,025	0,116
рівень спонукання	0,222	0,122	0,115	0,139	0,108	0,143

Примітка: Б – біглисть, Г – гнучкість, О – оригінальність

* $p < 0,05$, ** $p < 0,01$

Характер кореляційних зв'язків між показниками творчого мислення і мотивації в учнів 6-х класів показав, що між невербальними показниками творчого мислення і мотивації існує статистично значущий зв'язок: при $p < 0,01$: між гнучкістю і мотивами погребового блоку; між оригінальністю і мотивами самоствердження, погребового блоку, силою мотиву (всього 4 взаємозв'язки); при $p < 0,05$ між біглистю і мотивами самоствердження, погребового блоку, зовнішньої учбової мотивації; між гнучкістю і мотивами самоствердження, майбутньої професії, зовнішньої учбової мотивації; між оригінальністю і мотивами майбутньої професії, зовнішньої учбової мотивації (всього 8 взаємозв'язків). Виявлено також кореляційні зв'язки між вербальними показниками творчого мислення і мотивації. На рівні $p < 0,01$: між біглистю і силою мотиву, між гнучкістю і мотивом самоствердження, між оригінальністю і мотивами самоствердження, погребового блоку, зовнішньої учбової мотивації (всього 5 зв'язків); на рівні $p < 0,05$ між біглистю і мотивами самоствердження, погребового блоку, зовнішньої мотивації, між гнучкістю і мотивами майбутньої професії, погребового, цільового блоку, зовнішньої учбової мотивації, між оригінальністю і мотивами майбутньої професії, «внутрішнього фільтру», силою мотиву (всього 10 зв'язків).

Результати показали, що творче мислення не пов'язане з такими показниками мотивації, як мотиви «внутрішнього фільтру», внутрішня учбова мотивація, потенціалом дієвості, рівень спонукання мотиву. Кількість кореляційних зв'язків між вербальними показниками творчого мислення і мотивації більша, ніж між невербальними. Показники творчого мислення значуще пов'язані з показниками мотивації: мотивами самоствердження, потребового блоку, зовнішньої учбової мотивації, силою мотиву ($p < 0,01$). Між невербальною і вербальною оригінальністю творчого мислення і показниками мотивації виявився значущий кореляційний зв'язок. Це свідчить про те, що для школярів 6-х класів численні показники мотивації не впливають на розвиток творчого мислення.

Характер зв'язків між показниками творчого мислення та мотивації в учнів 7 класів представлено в таблиці 8.

Таблиця 8 - Кореляційні зв'язки між показниками творчого мислення та мотивації підлітків 7 класу

Показники мотивації	Невербальне мислення			Вербальне мислення		
	Б	Г	О	Б	Г	О
пізнавальний	0,022	0,351*	0,015	0,201	0,145	0,349*
самоствердження	0,327*	0,196	0,332*	0,344*	0,123	0,348*
майбутньої професії	0,127	0,344*	0,554**	0,561**	0,344*	0,822**
потребового блоку	0,122	0,036	0,570**	0,341*	0,154	0,351*
«внутрішнього фільтру»	0,133	0,203	0,369*	0,121	0,037	0,351*
цільового блоку	0,111	0,132	0,129	0,235	0,899**	0,624**
зовнішня учбова	0,159	0,021	0,333*	0,136	0,312**	0,454**
внутрішня учбова	0,346*	0,318	0,127	0,325*	0,164	0,522**
сила мотиву	0,032	0,343*	0,712**	0,044	0,767**	0,064
потенціал дієвості	0,111	0,237	0,562**	0,337*	0,023	0,716**
рівень спонукання	0,121	0,106	0,545**	0,037	0,113	0,133

Примітка: Б – біглисть, Г – гнучкість, О – оригінальність

* $p \leq 0,05$, ** $p \leq 0,01$

Порівняно з учнями 6-го класу, в учнів 7-го класу змінюється характер взаємозв'язків змінюється. З'являються інші значущі кореляції, які були відсутні в учнів 6 класу. Зокрема, між невербальною оригінальністю і потенціалом дієвості, рівнем спонукання мотиву. Крім цього, слід зазначити, що в 7-х класах збільшується значущість кореляційних зв'язків на рівні $p < 0,01$ з такими показниками мотивації як мотив майбутньої професії, мотиви цільового блоку. Результати аналізу кореляційних зв'язків між показниками творчого мислення і мотивації в учнів 7 класів свідчить про те, що кількість кореляційних зв'язків збільшилася (між невербальними показниками творчого мислення загальна кількість зв'язків склала 14, з них 9 – на рівні значущості $p < 0,05$ і 5 на рівні $p < 0,05$; між вербальними показниками і мотивами – 18 зв'язків, з них 10 на рівні значущості $p < 0,05$, 8 – на рівні значущості $p < 0,01$). Разом з тим, змінилася значущість кореляційних зв'язків між творчими і мотиваційними показниками, а показники вербальної і невербальної оригінальності взаємопов'язані майже з усіма показниками мотивації.

Характер зв'язків між показниками творчого мислення та мотивації в учнів 8 класів представлено в таблиці 9.

У підлітків 8-го класу характер і значущість кореляційних зв'язків різко зменшується. Між невербальними показниками творчого мислення і мотивації виявлено 11 кореляційних зв'язків: 3 зв'язки на рівні $p < 0,01$ і 8 зв'язків на рівні $p < 0,05$. Між вербальними показниками творчого мислення і мотивації виявлено 15 зв'язків: 7 зв'язків на рівні $p < 0,01$ і 8 зв'язків на рівні $p < 0,05$. Для 8-х класів характерні кореляційні зв'язки між показниками біглості, гнучкості та оригінальності і мотивом майбутньої професії, мотивом потребового блоку, зовнішньою учбовою мотивацією, рівнем спонукання мотиву, силою мотиву).

Таблиця 9 - Кореляційні зв'язки між показниками творчого мислення та мотивації підлітків 8 класу

Показники мотивації	Невербальне мислення			Вербальне мислення		
	Б	Г	О	Б	Г	О
пізнавальний	0,123	0,054	0,158	0,232	0,045	0,137
самоствердження	0,026	0,172	0,349*	0,326*	0,220	0,337*
майбутньої професії	0,527**	0,378*	0,754**	0,641**	0,012	0,722**
потребового блоку	0,322**	0,127	0,360**	0,017	0,763**	0,547**
«внутрішнього фільтру»	0,043	0,103	0,249	0,171	0,337*	0,343*
цільового блоку	0,143	0,145	0,027	0,235	0,339*	0,343*
зовнішня учбова	0,345*	0,157	0,235	0,134	0,516**	0,734**
внутрішня учбова	0,123	0,018	0,330**	0,125	0,155	0,342*
сила мотиву	0,346*	0,346*	0,145*	0,324*	0,147*	0,723**
потенціал дієвості	0,117	0,145	0,04	0,037	0,033	0,346*
рівень спонукання	0,189	0,129	0,645**	0,137	0,142	0,121

Примітка: Б – біглисть, Г – гнучкість, О – оригінальність

* $p \leq 0,05$, ** $p \leq 0,01$

Результати аналізу розподілу кількості зв'язків на рівні $p < 0,01$ і $p < 0,05$ між показниками творчого мислення і мотивації свідчать про незначну кількість кореляційних зв'язків у різних групах підлітків. З віком змінюється характер зв'язків між показниками творчого мислення і мотивації. Значущість кореляційних зв'язків зростає від 6 до 7 класу, а в 8-х класах – зменшується. Зменшення кількості зв'язків зумовлене тим, що мотиваційні показники не є значущими чинниками в розвитку творчого мислення. Кількість кореляційних зв'язків між вербальними показниками творчого мислення і мотивації більша, ніж між невербальними.

Таким чином, одержані дані показали, що зв'язок між творчими показниками і показниками мотивації в 6-8 класах визначалась не за всіма показниками. Показники творчого мислення (біглисть, гнучкість, оригінальність) тісно пов'язані з такими мотиваційними показниками як мотив самоствердження, мотив майбутньої професії, мотиви потребового блоку, зовнішня учбова мотивація. Меншою мірою визначені зв'язки з такими показниками як пізнавальний мотив (6-8 класи), мотив «внутрішнього фільтру», внутрішня учбова мотивація, потенціалом дієвості, рівнем спонукання мотиву (6 клас). Кількість кореляційних зв'язків зростає від 6-го до 8-го класу, а у 8-х класах їх кількість зменшується. З вербальними показниками творчого мислення мотиваційні показники в 6-8 класах тісніше взаємопов'язані, ніж з невербальними показниками.

Висновки. Такі результати свідчать про те, що в умовах традиційного навчання і традиційних форм педагогічного спілкування у підлітків формується учбова мотивація, яка не є значущим чинником, що регулює досягнення високих показників творчого мислення. З метою перетворення мотиваційної сфери підлітків і підвищення регулюючої функції учбових мотивів проводиться формувальний експеримент, в основу якого буде покладено мотиваційний тренінг. Це і є перспективою наших подальших досліджень.

УДК 159.923.5:17.018.21

Чуйко О.В.

Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доцент кафедри соціальної роботи

ОСОБИСТІСНА ЗРІЛІСТЬ ЯК УМОВА НАДАННЯ ЕФЕКТИВНОЇ ДОПОМОГИ КЛІЄНТУ

Стаття розкриває поняття «особистісна зрілість» з позиції структурного підходу. Пропонується теоретична модель даного конструкту та доводиться, що сформованість компонентів особистісної зрілості є умовою ефективного виконання професійної діяльності у професіях соціономічного типу.

Ключові слова: особистісна зрілість, професійна зрілість, клієнт, соціономічні професії, проблемна ситуація.

Актуальність. Сутнісною характеристикою соціономічних професій є взаємодія людей, яка у відомій класифікації професій Є.А.Климова виокремлюється за критерієм «об'єкт праці». Професії вчителя, психолога, соціального працівника, менеджера автоматично «потрапляють» до даної категорії, оскільки вони знаходяться у площині взаємодії «людина-людина» й, відповідно, професійно-важливими якостями професіоналів традиційно вважаються розвинені емпатія та спостережливість,